

GENÇLERDE SİYASAL DEĞERLER ÜZERİNDEN YAŞANAN AYRIŞMALAR*

DISSIDENCE IN YOUNG PEOPLE OVER POLITICAL VALUES

Mehmet Mazhar YILDIZ¹

Öz

Türkiye siyasi tarihi, geleneksel olduğu kadar geleneksel olmayan katılım şekillerinin de sıklıkla yaşandığı ve bunların geleceğe kalıcı hasarlar bıraktığı evrelere sahiptir. Bu evrelerde kişilerin geleneksel olmayan katılım şekillerine yönelme gerekçeleri farklılık gösterse de bunlar içerisinde mezhepsel, etnik ve ideolojik nedenlerin daha belirgin olduğu söylenebilir. Ayrıca diğer yaş gruplarının aksine özellikle gençlerin bu katılım biçimlerinde sıklıkla rol alması Türkiye siyasi tarihi içerisinde toplumsal ayrışmaların gençler üzerinden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü gençler arasında ortaya çıkan siyasi farklılıklar geçmiş sosyo politik düzenden beslendiği kadar geleceğin siyasi inşasını da derinden etkilemektedir. Diğer bir deyişle, gençlerin öznesi olduğu araştırmalar toplumsal yapının siyasi fay hatlarını daha anlaşılır kılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada, Türkiye siyasi tarihinde gençlerin hangi değerler üzerinden ayrıştıkları ele alınarak mevcut toplumsal kutuplaşmaları besleyen nedenler sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Siyasal değerler, Etnik kimlik, İdeoloji.

Jel Kodu: D46

Abstract

The political history of Turkey has phases in which traditional as well as non-traditional forms of participation, are frequently experienced and leave permanent damages to the future. Although the reasons for people to turn to non-traditional forms of participation in the stages differ, it can be said that sectarian, ethnic, and ideological reasons are more prominent among them. In addition, unlike other age groups, the frequent involvement of young people in these forms of participation makes it necessary to evaluate the social divisions in Turkish politics through young people. Because the political differences that arise among the youth deeply affect the political construction of the future as much as they feed on the past socio-political order. In other words, researches in which young people are the subjects make the political faultlines of the social structure more understandable. From this point of view, in this study, the reasons that feed the current social polarization are questioned by considering the values on which young people differ in the political history of Turkey.

Keywords: Youth, Political values, Ethnic identity, Ideology

Jel Classification: D46

GİRİŞ

* Bu çalışma Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri isimli tezden üretilmiştir

¹Arş. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Diyarbakır/Türkiye, mazharyildiz@windowslive.com. İD: 0000-0002-8417-4504

1960'lı yıllardan itibaren siyasal mekanizmalara yönelik toplumsal tepkiler “gençlik” ve “değer” terimlerini siyaset bilimi alanında daha görünür ve hâkim kılmıştır. Toplumsal tepkilerin görünür olduğu neredeyse tüm yerlerde tepki sahiplerinin çoğunlukla gençlerden oluşması, gençliği teorik ve işlevsel yönüyle bir tartışma konusu haline getirerek gençliği ele alan çalışmaların sayısında artışa neden olmuştur.

Siyaset bilimi alanında “değer” terimi de “gençlik” gibi 1960'lı yılların mirası olarak kabul edilebilir. 20 yy. sonlarında özellikle psikoloji ve sosyolojinin çalışma alanında olan değerler; gençlerin, kendilerinden önceki kuşaklara kıyasla gelenekselliğin aksine daha bireysel siyasal yaşam ile ilgili talepleri nedeniyle siyaset bilimi alanında sağlam bir yer edinmiştir. Özellikle Inglehart'ın sessiz devrim olarak tanımladığı kuşaklar arası değer değişimleri günümüzde Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) ve benzer işlevler gören diğer araştırmalar ile ele alınmakta ve toplumların sahip oldukları değerler kümesini ortaya koymaktadır. Bu sayede toplumların hangi noktalarda ortak değerlere sahip oldukları ve ayrıştıkları ile ilgili elle tutulur bilgiler edinilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, gençlik ve değer terimleri işlevsel ve teorik yönleriyle ele alındı. Hem gençlik hem de değer terimleri sahip oldukları anlamsal zenginlik göz önünde bulundurularak çalışma içerisinde bu terimlere yeni anlamlar yükleme gibi bir gayret içerisinde olunmadı. Ayrıca bu terimleri tanımlayan tüm açıklamalar yerine konu ile bağlantılı olan tanımların ele alınmasına özen gösterildi. Devamında da özellikle Türkiye’de gençlerin sahip oldukları siyasal değerler üzerinden nasıl siyasallaştıkları ve bu siyasallaşma sürecinde nasıl farklılaştıklarına ve bu farklılaşmaların öne çıktığı başlıkların neler olduğu üzerinde kısa bir değerlendirmede bulunuldu.

1. GENÇLİĞE İLİŞKİN BELLİ BAŞLI YAKLAŞIMLAR VE GENÇLİĞİN ÖNEMİ

Avrupa modernleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan gençlik olgusu (Neyzi, 2011) toplumsal yaşamdaki rollerinden dolayı araştırmacıların ilgi duyduğu bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle gençlik terimini açıklayan çokça tanım ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gençlik terimi, yer aldığı alanlarda esnek (Kışlalı, 1976, s. 16) tanımlar üzerinden ve ele alındığı çalışmanın bütünüyle ilintili² bir şekilde ifade edilmiştir.

Baran'a (2013) göre gençlik, bir geçiş dönemidir. Yani gençlik; çocukluk ve yetişkinlik arasında veya çocukluk ve olgun yaş arası bir dönem olarak kabul edilmiştir. Gençlik ile ilgili açıklamalarda biyoloji ile ilgili terimlerin kullanıldığı tanımlar olmuşsa da (Gökçe, 1984), gençliğin aslında tek başına bir anlam taşımadığı ve gençliğin içinde bulunduğu toplum ve çevre ile ilişkisine göre (Yıldız, 2014, s. 4) bir anlam ifade edebileceği dile getirilmiştir (Gökçe, 1971).

²Örneğin; Gecekondu Gençliği (Gökçe, 1971) gençlerin yaşadıkları mekân ile olan ilişkileri üzerine, Lüksü(2009) Gençlik Miti, çalışmasıyla da gençliği, toplumsal alanda varlık göstermesi ve siyasal yaşamdaki ilişkileri üzerinden incelenmiştir. Doğanay da çalışmasında mekân-Gençlik ilişkisinden Trabzonlu gençliği konu edinmiştir (Doğanay, 2018).

Çalışmasında gençliği üç farklı yaklaşımla -biyolojik, psikolojik ve sosyolojik- ele alan Esra Burcu'ya göre; biyolojik yaklaşımda, bireyin fiziki yapısında yaşanan değişim üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşıma göre gençlik dönemi, genç bir insanın buluş çağına ermesi ile başlar ve kemik gelişiminin tamamlanması ile sona erer. Bu süreç içerisinde cinsel gelişim başlamış olur ve fiziksel büyüme optimum seviyeye ulaşır (Yıldız, 2014, s. 4). Psikolojik yaklaşımda ise bireyin duygu ve düşüncelerinde meydana gelen değişiklikler konu edinilmiştir. Bu yaklaşımda, bireyin gençlik dönemini bir çeşit “kriz dönemi” olarak tanımlamış ve bu dönem içerisinde gencin davranışlarında ve hislerinde sürekli çatışmalar meydana geldiği ve bireylerin gençlik dönemi içerisindeki kararlarda istikrarsızlıkların görüldüğü ifade edilmiştir. Doğru olarak kabul edilenler bir anda yanlış ve kabul edilemez olabilmekte veya saygı duyulan otoriteye-kişiye karşı bir başkaldırı gerçekleştirebilmektedir. Sosyolojik yaklaşım çerçevesinde ise özellikle sosyal çevrenin önemi üzerinden toplum ve genç arasındaki ilişkiye değinilmiştir (Burcu, 1998).

Gençlerin bu yaklaşımlar dışında tanımlandığı diğer bir faktör ise “yaş” olmuştur. Ancak yaş üzerinden yapılan tasnifler içerisinde de bir bütünlük olmadığı görülmüştür. Hangi yaş kategorisindeki kişilerin genç olarak kabul edildiği hem bireysel hem de kurumsal olarak farklılık göstermektedir. Diğer bir deyişle yaş kategorisine göre kişileri genç veya orta yaş veya yaşlı kabul etmek tamamen subjektif bir durum olmuştur. Fakat süregelen gençlik çalışmalarında 18-30, 18-29, 15-29, 14-24 yaş aralığındaki kişilerin genel olarak genç kabul edildiği yaygın bir durum haline gelmiştir. Bu durum subjektif genç tanımının yanında gençliğin ele alındığı çalışma alan/konu ile de ilgili olmuştur. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan gençlik araştırmasındaki yaş kategorisi, eğitim düzeyine bağlı olarak sınırlandırılmış ve 14-24 yaş aralığındaki kişiler genç olarak kabul edilmiştir (Çaha vd. 2018). Birsen Gökçe ise gecekondü gençliğini ele aldığı çalışmasında 18-30 yaş katılımcıları genç olarak kabul etmiştir (Gökçe, 1971).

Gençliği tanımlamanın yaş ile sınırlı olamayacağına değinen Michel de Saint-Pierre'ye göre; gençlik, bir yaş değil bir haldir (Pierre, 1960, s. 133 alıntı Kışlalı, 1974, s.15). Bu bağlamdan hareketle kişilerin genç olup olmadıklarını belirlemek için oluşturulan yaş faktörlerinin subjektif olduğuna değinen bir araştırmaya göre, gençliğin 29 yaşına kadar sürdüğü ve 30 yaşına gelen kişilerin artık genç olarak kabul görmediği saptanmıştır. Araştırmada hangi yaştakilerin kendilerini genç olarak gördükleri sorgulanmış ve elde edilen bulgulara göre, 18-29 yaş grubundakilerin büyük bir kısmı (%75-94) ve 30-34 yaş grubundakilerin de yarısının (%50) kendilerini genç kabul ettikleri tespit edilmiştir. Yaşın artmasıyla birlikte kendini genç olarak kabul edenlerin oranında da düşüş yaşanmış, 35-39 yaş grubundakilerin %33'ü kendilerini orta yaşlı kabul ederken sadece %32'si kendilerini hâlâ genç hissettikleri ifade etmişlerdir (Smith, 2018).

Gençliğin yaş tasnifinde uluslararası kuruluşların yaklaşımlarına bakıldığında burada da farklı yaş aralıklarının kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılırken, diğer taraftan BM, bölgeler

arasındaki istatistiksel tutarlılık için, “gençliği”, üye devletlerin diğer tanımlarına haneler getirmeksizin, 15 ila 24 yaş arasındaki kişiler olarak tanımlar.

Farklı uluslararası kurumlar için yaşa göre farklılık gösteren gençlik sınırları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Farklı kurumların gençliğe yönelik yaş sınırlamaları

KURUM	YAŞ
BM SEKTERERLİĞİ	15-24
UNESCO	15-24
Uluslararası Çalışma Örgütü	15-24
BM Habitat (Gençlik Fonu)	15-32
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	18 Yaşına kadar çocuk
Afrika Gençlik Beyannamesi	15-35
Global Youth Development Index	15-29

Kaynak: Mehmet Mazhar Yıldız (2022), Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gençlik ile ilgili farklı tanımların olmasında siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisinin olduğu açıkça söylenebilir. Diğer bir deyişle gençlik ile ilgili tanımların veya yaş kategorilerinin subjektif olmasında etkili olan önemli bir neden de genç olarak kabul edilen kişilerin içinde bulunduğu yaşam şartları olmuştur. 15-24 yaş grubunda ve eğitim, sağlık haklarından tamamıyla faydalanan, bununla birlikte herhangi bir geçim sıkıntısı yaşamayan kişilerin genç olarak kabul edilmesi olağan bir durum olabilir. Ancak diğer tarafta bu yaş aralığında olup eğitim ve sağlık hizmetleri gibi ihtiyaçları bırakın, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları için yetişkinlerin sorumluluklarını üstlenen kişilerin kendilerini genç olarak görmesi zor durumdur. Bununla birlikte savaş veya olağanüstü şartların yaşandığı yerlerde çocuk yaştaki kişilerin en az yetişkinler kadar sorumluluk üstlenmek zorunda kalmaları nedeniyle gençlik ile ilgili bir tanım veya bir yaş sınırı oluşturmak anlamlı olmayabilir. Benzer nedenlerden hareketle Neyzi ve Darıcı, Diyarbakırlı ve Muğlalı gençleri kapsayan sözlü tarih çalışmalarında, Muğlalı gençlerin şimdiki zamana ve geleceğe endeksli yaşamlarını nedeniyle Diyarbakırlı gençlerden daha genç olduklarını ifade etmiştir (Neyzi ve Darıcı, 2015, s. 58).

Her ne kadar gencin kim olduğu ile ilgili net bir sınır çizilememiş olsa da siyasal, toplumsal ve iktisadi rolleri göz önünde bulundurulduğunda gençliğin aslında önemli bir figür olduğu genel kabul görmüştür. Bu yönüyle, neredeyse insan yaşamında gençlik kadar ilgi duyulan başka bir yaş grubu olmamıştır. Örneğin, toplumsal yönüyle gençlik, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü işlevi görmektedir. Toplumların kültürel özelliklerinin, gelenek ve göreneklerinin, bilim, sanat ve daha pek çok alandaki karakter ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında aracı konumundadır. Bu haliyle gençlerin, toplumların var olma kaynağı olduğu söylenebilir.

Siyasal yönüyle gençlik hem nitel hem de nicel olarak etkin bir siyasal güce sahiptir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ebeveynlerinin aksine savaş şartlarının zorunlu kıldığı otorite ve

güvenlik kavramlarına yabancılaşan ve bu suretle demokratik değerleri daha çok benimseyen gençlerin aktörlüğünde dünyada geçmişte örneği olmayan bir gençlik hareketi meydana gelmiştir.

Bireysel hak ve özgürlük amacının başat olduğu bununla birlikte kendi iç dinamiklerinin tetiklemesiyle bir araya gelen gençlerin başını çektiği eylemler küresel anlamda bir değişim hareketi meydana getirmiştir. Bu bağlamda gençliği kapsayan uluslararası araştırmalarda gençliğin siyasal katılımı üzerinde durulmakta ve gençliği bu konuda heveslendirici uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu uygulamaların işlevsellik kazanması adına İngiltere’de oy kullanma yaşı 16’ya çekilerek gençlerin daha etkin bir şekilde siyasal yaşamın içerisinde yer almaları amaçlanmıştır (Henn, Oldfield ve Hart, 2017).

Türkiye üzerinden gençlerin siyasal önemine bakıldığında, Osmanlı’dan günümüze gelinen süreçte siyasal olayların öncüleri ve insan kaynağı genel olarak gençler olmuştur. İkinci Meşrutiyet sürecinde siyasal konuların içerisinde medreseli/üniversiteli gençler yer almıştır (Aktar, 1999). İttihat ve Terakki komutası genç subaylardan oluşmaktaydı. Atatürk’ün Cumhuriyetin bekçileri olarak işaret ettiği kişiler yine gençlerdi. 68 hareketinin öncüleri gençlerdi. Türkiye’de ortaya çıktığı ilk günden beri toplumsal kutuplaşmayı tetikleyen PKK’nın katılımcıları geniş ölçüde gençlerdi. Buradan hareketle gençlerin hem bugünün hem de yarının siyasal aktörleri olduğu gibi bir gerçek ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla gençlerin bugün için benimsedikleri siyasal değerler geleceğin siyasal politikalarının belirlenmesinde etkili olacaktır.

Gençliğin sahip olduğu nüfus da başlı başına siyasal bir önem arz etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2020 verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde 20’si 18-30 yaş aralığındaki kişilerden oluşmuştur (TUİK, 2021). Bu oran bile Türkiye seçim sistemi içerisinde bir partinin kendi başına seçim barajını aşması için yeterlidir. Buradan hareketle siyasal partilerin ve adayların seçimlerde başarılı olabilmeleri için hatırı sayılır bir genç nüfus desteğine ihtiyaç duydukları söylenebilir. Dolayısıyla bu ihtiyacın farkında olan siyasal partiler veya adaylar işçi, emekli, işsiz, memur ve diğer gruplar için geliştirdikleri politikaların yanında sadece gençleri ilgilendiren politikalar geliştirmektedirler.

2. DEĞER (VALUE)

En basit haliyle istekler, ihtiyaçlar, tercihler, arzular, vazife, ahlaki yükümlülükler ve diğer birçok tercihsel ve seçici yönelim bildiren anlamlara karşılık gelen değerler, (Pepper, 1970, s. 7) insan davranışlarıyla ilişkilendirilmesinin etkisiyle başta sosyoloji ve psikoloji olmak üzere siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin diğer birçok dalının çalışma konusu olmuştur. Dolayısıyla farklı şekillerde tanımlanmaya müsait bir yapıya sahip olmasına ek olarak her alanda farklı şekillerde ele alınan değerler ile ilgili çok çeşitli bir tanım havuzu oluşmuştur. Örneğin Lautman’ın yaklaşık 4000 eser üzerinde yaptığı araştırma sonucunda aşağı yukarı 180 farklı değer tanımından söz edilmiştir (Kmieciak, 1976, s. 147 alıntı Deth ve Scarbrough, 1998, s.23). Bu nedenle terime atanan ve

araştırmacılar için tatmin edici ortak bir tanım bulmanın imkânsız olabileceği savunulmuştur(Albert, 1968: 288, alıntı Van Deth ve Scarborough, 1995).

Higgs bir şeyin nasıl veya niçin “önemli olduğu” ve “istenildiği” ile ilgili temel konseptin insanların sahip olduğu değerler ile ilişkili olduğunu savunmuştur (Higgins, 2016, s. 43). Benzer şekilde Allport’a göre de, değer önceliği kişilerin hayatında egemen güç konumundadır ve kişinin tüm eylemlerinin amacı bu değeri gerçekleştirmeye yöneliktir (AllportG. , 1961, s. 543). Değer; önem sırası değişebilen, arzu edilen ve insanların hayatlarında rehber ilkeler veya hedefler olarak tanımlanır (Schwartz S. H., 1992). Benzer başka bir açıklamaya göre değerler, yol gösterici ilkeler olarak öznel önemlerine göre hiyerarşi içinde sıralanırlar. Her insanın kişisel bir değer öncelik hiyerarşisi vardır: bazı değerler son derece önemlidir, bazıları orta derecede önemlidir ve diğerleri ise daha az önemlidir. Çoğu insanın değer hiyerarşileri benzer olabilmektedir (Sagiv, Roccas, Cieciuch, &Schwartz, 2017, s. 1). Örneğin; dürüstlük, insanlara saygı, sağ siyasal değerlere inanma hayat içerisinde bir öncelik sırasına sahiptir. Karşılaşılan durum veya olaylara karşı hangisinin öncelikli olduğu bizim yaşam deneyimlerimize göre belirlenir. Kimileri için sağ görüşlü olmak dürüst olmaktan veya dindar olmak laik olmaktan daha öncelikli tutulabilir. Bir insan zengin olmayı öncelikli değer olarak görebilirken bir başkası insanlara yardım etmenin daha öncelikli bir değer olduğunu savunabilir.

Değerler ile ilgili ortak bir tanımın zorluğundan hareketle Schwartz&Bilsky (1987, s. 551) değer tanımlarının çoğunda ortak olan beş özelliği şu şekilde özetlediler; (a) Değerler, inançlardır. (b) Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik) ilgilidir. (c) Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedir. Örneğin itaatkârlık değeri tüm bireysel veya grup içindeki ilişkilerimizde geçerlidir. (d) Değerler, davranışların ve olayların seçilmesini ya da değişmesini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler. (e) Değerler, sahip oldukları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar.

Değer araştırmalarının, siyaset bilimi alanında sağlam yer edinmesinde etkili olan gelişmelerden biri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal tutum ve davranışlarda yaşanan değişimlerdir. Savaş sırasında özellikle Batı Avrupa’da öncelikli görülen ekonomi ve güvenlik konularındaki ihtiyaçların yerini cinsiyet eşitliği, çevre hakları ve iklim değişikliği gibi daha bireysel ihtiyaçlara bırakmasına bağlı olarak siyasal davranış ve tutumlarda meydana gelen değişim toplumları siyasal değişimlere yönlendirmiştir. Dolayısıyla değer öncelikleri arasında yaşanan bu değişim, değer konusunun siyaset bilimi alanındaki popülerliğini de artırmıştır. Inglehart’ın “Sessiz Devrim” olarak tanımladığı bu değişim süreci, yapılan zaman serisi araştırmalar ile ayrıca ampirik olarak ölçülmüştür (Inglehart, 1971).

Bu aşamalardan sonra günümüzde değerler ve değer araştırmalarının siyaset biliminde büyükçe bir endüstri dalı haline geldiği söylenebilir. İnsanlar niçin muhafazakâr veya Marksist görüşleri tercih ederler? Neden geleneksel katılım modelleri yerine geleneksel olmayan katılım modellerine

yönelirler? Neden “A” partisine değil de “B” partisine oy verirler veya hiç oy kullanmazlar? Siyasal kurumlara hangi düzeyde güvenirler? Ve benzer soruların cevapları bireylerin sahip oldukları siyasal değerler ile açıklanmaktadır.

3. TÜRKİYE’DE DEĞERLER ÜZERİNDEN GENÇLİĞİN AYRIŞMASI

Değerler, doğru ve yanlış arasında tercihler yapmamızı sağlar. Ancak değer edinim süreçleri her bireyde aynı şekilde gerçekleşmediğinden ve siyaset bilimindeki doğru bazen subjektif olabileceğinden, bireylerin politikleşme süreç ve düzeyleri de farklı olmuştur.³ Sonuç olarak, farklı siyasal özellikteki ben kişisi ve ben kişisine göre farklı olan öteki siyasal kişi ortaya çıkmıştır. Özellikle kimlik (siyasal, etnik, dini) çeşitliliğinin fazla olduğu toplumlarda siyasal alandaki bu farklılıklar daha belirgin olabilmektedir.

Bu siyasal değer farklılıkları iç ve dış gelişmelere bağlı olarak bazen kalıcı bazen ise genel geçer bir hal almıştır. Örneğin; Türkiye özelinden bakıldığında siyasi parti taraftarlığı üzerinden ortaya çıkan değer farklılıkları belirli dönemlerdeki siyasal ittifaklar neticesinde ayrışmalara veya kutuplaşmalara evrilmeden ötelenmiş veya bu etki azaltılmıştır. Ancak Kürt sorunu veya Alevi-Sünni meselesi gibi siyasal değer farklılıkları temelinde toplumsal bir soruna dönüşen olaylar kalıcı hasarlara neden olmuştur. Dolayısıyla burada asıl önemli olan, bireylerin sahip oldukları siyasal değer temelli farklılıkların hangi ölçüde bir ayrışmaya neden olduğudur

Türkiye siyasal tarihi bu bağlamdan incelendiğinde; 1960’lı yıllardan günümüze değin toplumun özellikle de gençlerin, siyasal alanda başlıca üç değer üzerinden ayrıştıkları söylenebilir: İdeolojik (sağ- sol), mezhepsel ve etnik değerler.

3.1 İdeolojik (sağ-sol) Değer Temelli Ayrışmalar

Gerek Osmanlı’nın son dönemleri gerekse Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri ideolojik (sağ-sol) değer üzerinden ayrışmalar hep var olmuştur. Ancak ekonomik ve sosyal statüden bağımsız olarak gençlerin de bu değerleri benimsemesi, bu değerler üzerinden meydana gelen ayrışmaların gençleri şiddetli çatışmalara itmesi ve bunun toplumsal kutuplaşmaya dönüşmesi (Mardin, 1978, s. 232) bu yönde bir tasnif yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Siyasal anlamda “sağ” ve “sol” terimlerinin kökeni 1789’da General Zumreler’in ilk toplantısında benimsenen oturma düzenine, Fransız Devrimi’ne kadar gider. Çok kısa bir süre sonra “sağ” terimi gericilik veya kraliyet yanlılığı olarak “sol” terimi ise devrimci veya eşitlikçi duygudaşlığı barındıran terim olarak anlaşılmaya başlanmıştır” (Heywood, 2017, s. 15). Ancak zaman içerisinde kavramların bu işlevlerinde değişimler olmuştur. Özellikle kültürel ve siyasal değerler göz önünde bulundurulduğunda “sağ” ve “sol” terimlerinin evrensellikten uzak olduğu söylenebilir. Diğer

³Leyla Neyzi, ”Özgürüm Ama Mecburiyet Var”(2013) çalışmasında Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin siyasallaşma farklılıklarını bu illerde yaşayan gençlerle yaptığı mülakatlarla ortaya koymuştur.

bir deyişle İngiltere'deki sol hareket ile Türkiye solunun tamamen aynı siyasal değerler barındırdığı söylenemez.

Bu bağlamda Türkiye siyasal tarihine bakıldığında Küçükömer'e göre sol sağdır ve sağ da soldur (Küçükömer, 2013). Terimlerin sahip olduğu geniş anlamı göz önünde bulundurarak Tuncay da Türkiye'de sol akımları ele alırken “sol” terimini Sosyalistten de Komünistten de daha genel, dolayısıyla her ikisini kapsayan daha gevşek bir terim şeklinde ele almıştır (Tuncay, 2009). Sağ ve sol ayrımına değinen Çaha'ya göre; “Türk solu 1960'lardan bu yana kendini sağın karşıtı olan her şeyin hamisi şeklinde ortaya koymuştur. Bu tutuma göre sol, sağın olmadığı şeydi; başka bir deyişle sol sağın yapmadığını yapandı” (Çaha, 2012, s. 15). Ayrıca “sağ” ve “sol” terimlerinin kapsama alanına baktığımızda; “Türkiye'nin son iki yüz yılı içindeki modernleşme tarihinde sağ siyaset içinde liberal, milliyetçi, muhafazakâr ve İslami eğilimleri görmek mümkün olmuştur (Çaha, 2012, s. 109). Diğer tarafta sol siyaset içerisinde de radikal sol, komünizm ve sosyalizmin izleri görülmüştür.

Osmanlıdan Cumhuriyete devam edegelen süreç içerisinde iktidar ve muhalefet arasındaki ayrışma merkez-kenar ilişkisi bağlamında ele alınmıştır (Mardin, 1973). Çok partili sisteme geçiş ile birlikte merkez Cumhuriyet Halk Partisi, kenar ise Demokrat Parti üzerinden temsil edilmiştir. Bu yönüyle toplum içerisindeki siyasal değer kaynaklı ayrışmaların ilk olarak siyasal parti taraftarlığı üzerinden vuku bulduğu söylenebilir. Ancak 1960 darbesi sonrasında gençler arasındaki ayrışmaların derinleştiği bir atmosferde yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlükçü ortam insanlara, özellikle de gençlere topyekûn bir siyasallaşma imkânı sunmuştur.

Yeni kurulan partilerin siyasal yelpazedeki yerlerini açıklamaları ile birlikte parti taraftarlığı üzerinden gerçekleşen değer farklılıkları ideolojik farklılaşmaya evrilmiştir. Hal böyle iken artan eğitim seviyesi ve köyden kentlere doğru yaşanan yoğun göçün etkisiyle de ideolojik ayrışmalar daha belirgin bir hal almıştır. Sağda yer alan partiler milliyetçi ve dindar söylemleri benimserken soldakiler ise Türkiye'nin sosyal sistemini yalnızca şiddetli bir devrimin değiştirebileceği gibi radikal söylemleri benimsemiştir (Mardin, 1978, s. 234).

Siyasi partilerin yanında bu dönemde başta öğrenci dernekleri olmak üzere birçok sivil toplum örgütü farklı ideolojilerin sözcülüğünü üstlenerek siyasal fikirlerin geniş çevrelere ulaştırılmasında etkin rol oynamıştır. Bu dernekler içerisinde Milliyetçi İşçi Sendikaları, Komünizmle Mücadele Derneği ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Ülkü Ocakları sağ siyasal değerlerin temsilcileri olurken, sol fraksiyonda ise Devrimci Gençlik (Dev-Genç), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi kuruluşlar yer almıştır.

Sağ-sol siyasal değerler üzerinden gençler arasında ortaya çıkan ayrışmaların sonuçlarına bakıldığında, altmışlı yılların sonlarından başlayarak yetmiş darbesine kadarki süreçte gençler arasındaki ayrışmalar çatışmalara dönüşmüş ve 1969-79 yılları arasında 2206 kişinin hayatını

kaybettiği açıklanmıştır (Lüküslü, 2009, s. 52). Mardin'in sunduğu verilere göre de 1973-77 yılları arasında 477 kişi öğrenci çatışmaları sebebiyle hayatını kaybetmiştir (Mardin, 1978, s. 230).

3.2 Mezhepsel Değer Temelli Ayrışmalar

Gençler arasında dikkat çeken diğer bir ayrışma ise mezhepsel değerler üzerinden gerçekleşmiştir. Kamuoyunda daha çok Alevi-Sünni meselesi olarak bilinen mezhepsel değerler üzerinden yaşanan ayrışmaların esas itibarıyla hem siyasal (ideolojik) hem dini hem de etnik değer farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak hem sosyal hem de politik olarak daha zayıf olan Alevi kimliğinin daha çok mezhepsel değerleri üzerinden tartışma içine dâhil edilmiş olması bu yönde bir tasnife kapı açmıştır.

Aleviliğin tam olarak ne anlama geldiği, kimlerin Alevi sayılabileceği ve Alevi tarihi ile ilgili tartışmalar bugün için bile neticelenmiş değil. Bununla birlikte Aleviliğin bir din mi yoksa İslam bünyesinde bir mezhep mi veyahut bir yaşam tarzı mı olduğu ile ilgili farklı fikirler mevcuttur.⁴ TDK'ya göre Hz. Ali'ye bağlı olan kimseye Alevi denir. Bu haliyle Hz. Ali'yi sevdiğini ifade eden kişilerin tümü Alevi olarak görülebilir. Ancak Alevi ismi çatısı altında farklı grupların var olduğu ve bunların da kendi içinde bazı dini ritüellere göre de ayrıca gruplandığı şu şekilde ifade edilmiştir.

“Bugünkü Türkiye sınırları içerisinde Alevi olarak nitelendirilen farklı altı grup vardır: Bektaşiler, Kızılbaşlar, Tahtacılar, Nusayriler, Dersim merkezli ocaklar ve talipleri, Çepniler vs. Eğer Osmanlı İmparatorluğu'nu esas alırsak bu silsileye Dürziler, Kakailer, Şabaklar, Ehli Haklar gibi grupları da dâhil etmek gerekir. Tarihsel olarak varlığı bilinen ama zaman içerisinde başka gruplar içinde erimiş akımları da dâhil edecek olursak, bu liste daha da uzayacaktır. Peki, bütün bu gruplar için Alevilik aynı şeyi mi ifade etmektedir? Eğer Aleviliği Ali ve Ehlibeyt bağlılığı veya sevgisi olarak tanımlarsak cevabımız evet olacaktır: fakat bu tanıma Anadolu'daki Alevilerin önemli bir bölümünün temel dinsel buluşması olan cem merasimini dâhil edecek olursak bu gruplardan en azından Nusayriler ve Dürziler gibi iki önemli tarihsel aktörü saf dışı bırakmamız gerekir.” (Gezik, 2015).

Kurumsal tanımlamadaki sorunlar aynı zamanda Alevi ve Sünni değerlerler üzerinden ortaya çıkan farklılaşma süreci ile ilgili bir tarihsel süreç belirlemeyi de zora sokmuştur. Ancak kimi çalışmalarda 16.yy Osmanlı-Safevî savaşı (Çarkoğlu & Bilgili, 2012) ve 1826 Vakayı Hayriye olayı bu farklılaşmanın bir ayağını oluşturmuştur. Ayrıca Lozan Antlaşması sırasında Alevilerin ne gayri Müslüm ne de Sünni Müslüman olarak kabul edilmemiş olması da (Çarkoğlu & Bilgili, 2012, s. 289) Alevi-Sünni kimlikler arasındaki kutuplaşmanın nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle Alevi-Sünni kişiler arasındaki değer farklılaşmasında tek bir olay veya süreçten ziyade çoklu siyasal ve sosyal olayların etkili olduğu söylenebilir.

⁴Alevilik ilgili kimlik ekseninde yapılmış çalışmalar için bkz; Özgür Savaşçı, “Alevi Sözcüğünün Kökeni”, Alevilik, Haz. İsmail Engin ve Havva Engin, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2004, IrèneMélakoff, Uyum İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları, Demos Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015. Fuat Bozkurt, Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2015.

Alevi ve Sünni kesimler arasında dini ve siyasal değerler üzerinden var olan ayrışmaların şiddetli çatışmalara dönüşmesi iki aşamalı olmuştur. Birincisi, Dersim olayı ile birlikte kendilerini toplumsal ve siyasal olaylardan soyutlayan Alevilerin, köyden kente göç etmeleri ile birlikte toplumsal görünürlükleri artmış ve buna bağlı olarak da Alevi ve Sünni kesimler arasındaki sosyolojik değer farklılıkları belirginleşmiştir. İkincisi ise, 1961 Anayasası'nın sunduğu fikirsiz özgürlük ortamının, farklı siyasal ideolojilerin ve bunların temsilcisi olan parti ve sivil toplum örgütlerinin görünür olmalarına ve teşkilatlanmalarına olanak sağlamasıdır.

60'lı ve 70'li yıllar hem sol siyasal hareketlerin teşkilatlanma noktasında insan gücüne ihtiyaç duyduğu bir dönem olmuştur hem de kentleşme sürecine giren Aleviler için yeni yaşam tarzına uyum noktasında dışardan bir desteği zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bu dönemlerde sol siyasal hareketler için gerekli olan insan kaynağı Aleviler⁵ tarafından karşılanırken Aleviler için yeni yaşam tarzına uyum noktasında ihtiyaç duyulan destek sol siyasal hareketler tarafından⁶ sağlanmıştır (Ertan, 2015).

Sonuç olarak kentleşme süreci ile birlikte Alevi ve Sünniler arasındaki sosyal yaşam şekillerinden kaynaklı—özellikle dini ritüeller noktasında— farklılıkları daha belirgin bir hale gelmiş, bununla birlikte Alevilerin sol siyasal hareketlere eklenmiş olması hem politik hem de dini olarak ötekileştirilip; solcu, komünist ve dinsiz olarak nitelenmelerine neden olmuştur.

1970'li yılların sonlarına doğru bu şekilde ortaya çıkan değer farklılaşmaları kutuplaşmalara ve çatışmalara dönüşmüştür. Kahramanmaraş (1978), Çorum (1980), Sivas (1993) ve İstanbul Gazi Mahallesi (1995) yaşanan olaylar bu değer farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan belirgin olaylardır. Günümüzde ise sık olmasa da ara ara yaşanan olaylar bireyler arasında Alevi-Sünni değer farklılıkları nedeniyle oluşan ayrışmaların henüz son bulmadığını göstermektedir.

3.3 Etnik Değer Temelli Ayrışmalar

Gençler arasında ayrışmaların yaşandığı diğer bir alan ise etnik değerlerdir. 1980 sonrası dönem sağ-sol söylemler üzerinden cereyan eden çatışma süreçlerinin bitişi için bir dönüm noktası olduğu kadar etnik kimlik üzerinden cereyan etmeye başlayan çatışma ortamının da başlangıcı olması yönüyle önemlidir. Günümüzde de hala devam eden bu süreç hem Kürt hem de Türk gençlerin siyasal yaşamını derinden etkilemiştir. Dolayısıyla siyasal kutuplaşmalar artık sağ-sol şeklinde değil, daha çok Kürt-Türk gerilimleri üzerinden cereyan etmiştir

Güncel adıyla Kürt sorunu olan bu ayrışmanın temelleri ile ilgili kesin cümleler kurulamazsa da yakın tarihte PKK'nın kuruluşu, seksen darbesinin sonuçları, demokrasi-özgürlükler bağlamındaki teknik sorunlar, uluslararası müdahaleler, etnik değer temelli ayrışmaları kalıcı hale getiren ilk akla

⁵Burada kullanılan Alevi kavramı bir bütün olarak tüm Alevileri değil, kentleşme süreci ile birlikte bireysel olarak sol siyasal hareketlerin içerisinde yer alan Alevileri kapsamaktadır.

⁶YouTube TRT arşivinde Maraş katliamı mağdurlarının röportajlarında kendilerine ithaf edilen sözler solcu, komünist ve dinsizdir. <https://www.youtube.com/watch?v=fs80ItYRhLs>

gelen gelişmelerdir. Buradan hareketle günümüzde hala devam eden etnik değer ayrışmalarının iç ve dış (Oran, 2002) gelişmelere bağlı olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve günümüze kadar süre gelen çoklu nedenlerin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Etnik değerler üzerinden yaşanan ayrışmaların uzun bir geçmişe dayanması ve çoklu faktörlerin bu süreçte etkili olması sebebiyle burada üç hususa dikkat etmek gerekiyor. Birincisi, PKK'nın kuruluşu gençler arasında etnik değer temelli ayrışmaların ortaya çıkışı bağlamında bir dönüm noktası olmuştur. Altmışlı ve yetmişli yıllarda sol siyasal hareketlere eklemli olarak (Bozarslan, 2002, s. 853-854) Kürt meselesi ile ilgili düşüncelerini dile getiren Kürt kökenli vatandaşlar görünürde Türk kökenli vatandaşlar ile siyasal değerler bağlamında bir ayrışma -bazen de silahlı çatışma- içerisinde olmuştur.⁷ Ancak 1978 tarihinde PKK'nın Kürt kökenli vatandaşların yoğunluklu yaşadığı bölgeleri sömürge ve Kürt halkının temel amacını da "ulusal kurtuluş" olarak tanımlayarak (Bozarslan, 2002, s. 359) silahlı mücadele seçeneğiyle sahneye çıkması, kısmi bir Kürt gençliğinin doğrudan şiddete kayış sürecini başlatmıştır. Önceki çatışma türlerinden farklı olarak PKK'nın ortaya çıkışı farklı bireyler veya gruplar arasında cereyan eden (etmiş olan) silahlı mücadelelerin, Devlet-PKK eksenine kaynamasına zemin hazırlamıştır.

İkincisi 1980 darbesinin sonuçlarıyla ilgilidir. Bizatihi darbenin kendisi ve sonrasındaki gelişmeler etnik değerler üzerinden ayrışmaların derinleşmesi ve kalıcı hale gelmesi bakımından milat olarak kabul edilebilir (Yayman, 2011). Kürt kökenli vatandaşların Seksen Darbesinden sonra cezaevlerinde milliyetçi söylem ve uygulamalar eşliğinde maruz kaldıkları işkenceler (Kısacık, 2011) bir yandan Kürt kökenli vatandaşları ötekileştirirken (Erdoğan ve Coşkun, 2008) diğer taraftan Akyol'un ifadesiyle "PKK için ideal bir adam devşirme zemini hazırladı." (Tan, 2009, s. 381). Böylelikle sarmal bir döngü oluştu. Bir yandan Kürt bölgelerinin bağımsızlığı için PKK'ya katılımlar gerçekleşirken diğer taraftan cezaevlerinde Kürt kökenli vatandaşlara uygulanan insanlık dışı muameleler katılım için bir gerekçe olarak görüldü. Darbe sonuçlarına bağlı olarak PKK'ya katılımların artması, şiddetli çatışmaların meydana gelmesi bu çatışmalarda Türk kökenli askerlerin hayatlarını kaybetmeleri etnik köken üzerinden kutuplaşmaları derinleştirmiştir. Bu yönüyle 80 darbesi etnik değer ilişkili ayrışmalar bağlamında incelendiğinde seksen darbesi milat özelliğini taşımaktadır.

Adım, Felat Cemiloğlu, 1928 Diyarbakır doğumluyum, 1982 yılında Diyarbakır E Tipi Askerî Cezaevi'nin 33 Nolu koğuşunda yaşadıklarım cehennemdi. Hapishaneden çıktıktan sonra ilk işim dışıye gidip takma diş yaptırmak oldu. Sekiz ay yattım, Diyarbakır E Tipi Askerî Cezaevi 33 Nolu koğuşta. Elli beş yaşındaydım. Sekiz ayda on sekiz kilo verdim. İğne iplik kaldım. Çıktığımda kimse tanımadı beni. Hasan Bey, hapishaneden kurtulduğum zaman genç olsaydım dağa çıkardım (Cemal, 2021).

⁷Alevi-Sünni değerler üzerinden yaşanan olaylar yukarıda değinildiği için artık burada onlardan bahsedilmiyor. Özellikle yetmişlerin yarısından itibaren meydana gelen ölümlü olaylardan bahsedilmektedir.

Üçüncüsü ise Türk ve Kürt kökenli gençlerin etnik değerler üzerinden ayrışma süreçleri ile ilgidir. Kürt meselesi temelinde Türk ve Kürt kökenli gençlerin politize olma ve ayrışmalarına neden olan durumları ve bunu yaşama yoğunlukları birbirinden farklı olmuştur. PKK'nın kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin doğu bölgeleri⁸ neredeyse bir savaş meydanına dönüşmüştür. Bölge halkının çoğunlukla Kürtlerden oluştuğu göz önünde⁹ bulundurulduğunda Kürtlerin bu savaş ortamından erken yaşlardan itibaren kadın-erkek fark etmeksizin Kürt meselesi özelinde politikleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bölge halkı, özellikle de gençler, bir yandan PKK'nın baskılarına ve katılım çağrılarına muhatap olurken diğer tarafta askerlerin potansiyel terörist gördükleri bir gençlik süreci¹⁰ yaşadılar (Neyzi ve Darıcı, 2015). Bununla birlikte ailelerinden ve çevrelerinden birçok kişinin PKK saflarına katılımına veya bu saftayken ölümlerine, köylerin boşaltılmasına, zorunlu göçe tabi tutulmaları (Tan, 2009, s. 374), göç edilen bölgelerde ayrımcılıklara uğramaları (Oran, 2002, s. 878) , siyaseten destekledikleri partilerin kapatılması gibi nedenler Kürt kökenli gençlerin doğrudan etnik değerler üzerinden ayrışmalarına neden olmuştur.

SONUÇ

Bireylerin farklı değer yapılarına sahip olmaları beklenen bir durumdur. Yapılan araştırmalarda tek yumurta ikizlerinin dahi zaman içerisinde farklı değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle Türkiye gibi farklı siyasal, dini ve etnik kimliklerin bir arada yaşadığı bir toplum yapısında, bireylerin farklı değerlere sahip olmaları son derece beklenen bir durumdur. Ancak bu noktada değer araştırmacılarının asıl önemsendiği şey, değer farklılığının hangi derecede bir kutuplaşmaya zemin hazırladığı olmuştur.

Türkiye siyasal tarihi incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş itibarıyla belirli bir kimliğin çatı kabul edilip diğer kimliklerin bu çatının altında kalması düşüncesiyle inşa edildiği ve bu düşünceyi destekleyen politikaların yıllarca uygulandığı anlaşılacaktır. Bir kimliğin öncü tutulduğu ve diğerlerinin nerdeyse yok sayılmasını savunan politikalar neticesinde etnik, dini ve siyasal kimlikler arasındaki değer farklılığı daha da belirginleşmiş ve buda toplumsal kutuplaşmaları tetiklemiştir. Geline nokta bireylerin sahip oldukları ideolojik, mezhepsel ve etnik değerler üzerinden bir çatışma süreci ortaya çıkış ve bunun sonucunda da tarifi mümkün olmayan acılar yaşanmıştır. Bu acıların unutulması zor olsa da toplumsal uzlaşmayı destekleyecek politikalar, özellikle toplumsal değerlerden beslenen politikalar, geçmişin izlerini silme adına bir çözüm yolu sunabilir. Böylelikle toplumsal ayrışmalar daha aza indirilebilecek ve belki de bu tür ayrışmalar kutuplaşmalara dönüşmeden önlemler alınabilecektir.

⁸PKK'nın hem doğu hem de batı illerinde bombalama olayları çatışmaların batı illerine kaymasına kısmı olarak neden olmuştur.

⁹Buradaki anlam Kürtlerin PKK'yı veya Kürt siyasal hareketlerini destekledikleri anlamına gelmemektedir. Bölgede halkının oy verdikleri siyasal partiler için bknz; Mesut Yeğen, Kürt Seçmenin oy verme dinamikleri (2015)

¹⁰Leyla Neyzi bu süreç ile ilgili yaşanmışlıkları doğrudan Diyarbakır'da yaşayan gençler ile yaptığı mülakatlar ile aktararak geçmişe ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktar, Y. (1999). *İkinci Meşruiyet Dönemi Öğrenci Olayları(1908-1918)*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Allport, G. (1961). *Pattern And Growth In Personality*. New York.
- Baran, A. G. (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7-25.
- Bozarslan, H. (2002). Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi. T. Bora içinde, *Milliyetçilik* (s. 841-870). İstanbul: İletişim.
- Cemal, H. (2021, Şubat 23). *İŞKENCE... "Genç olsam dağa çıkardım!"*. Aralık 1, 2022 tarihinde T24: <https://t24.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/iskence-genc-olsam-daga-cikardim,29983> adresinden alındı
- Çaha, Ö. (2012). *Dört Akım Dört Siyaset*. Ankara:: Orion Kitabevi.
- Çarkoğlu, A., & Nazlı , Ç. (2012). Alevis in Turkish politics. A. Roald, & A. Longva içinde, *Religious Minorities in the Middle East* (s. 289-308). Brill.
- Doğanay, G. (2018, Mayıs). Kentin Aidiyet ve Benlik Mekanı Olarak İnşası: Gençlerin Trabzon Deneyimi ve Trabzonluluk. *Doktora Tezi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertan, M. (2015). Aleviliğin politikleşmesi ve sosyalist sol. *Birikim*, 43-56.
- Esmer, B. (1998). Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, , 105-136.
- Gezik, E. (2015). Bu 'yol' nereden gelir? Anadolu Aleviliğinin başlangıcını aramak. *Birikim*, 23-27.
- Gökçe, B. (1971). *Gecekondu Gençliği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gökçe, B. (1984). *Orta Öğrenim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*. Ankara: MEGSB Yayınları.
- Henn, M., Oldfield, B., & Hart, J. (2017). Postmaterialism and young people's political participation in a time of austerity. *The British journal of sociology*, 712-737.
- Heywood, A. (2017). *Political Ideologies*. London,: Palgrave.
- Higgins, E. T. (2016). What is value? Where does it come from? A psychological perspective. T. Brosch , & D. Sander içinde, *Handbook of Value: Perspectives from Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology and Sociology* (s. 43-62). Oxford University Press.
- Kısacık, R. (2011). *Diyarbakır Cezaevi İşkence ve Ölümün Adresi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. İstanbul:: Bilgi Yayınevi.

- Küçükömer, İ. (2013). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Lüküslü, D. (2009). *Türkiye’de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences*, 169-190.
- Mardin, Ş. (1978). Youth and Violence in Turkey. *European Journal of Sociology*, 229-254.
- Neyzi, L. (2011). Object or Subject? The Paradox of "Youth" in Turkey. *Middle East Study*, 411-432.
- Neyzi, L., & Darıcı, H. (2015). Generation in debt: family, politics, and youth subjectivities in Diyarbakır. *New Perspectives on Turkey*, 55-75.
- Oran, B. (2002). Kürt Miliyetçiliğinin Diyalektiği. T. Bora içinde, *Milliyetçilik* (s. 871-879). İstanbul: İletişim.
- Pepper, S. C. (1970). *The Sources of Value*. Los Angeles: University of California Press.
- Pierre, M. (1960). *Les Nouveaux Aristocrates*. Paris.
- Smith, M. (2018, Mart 6). *How young are “young people”? And at what age does a person become “old”?* Eylül 22, 2022 tarihinde YouGov: <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2018/03/06/how-young-are-young-people-and-what-age-does-person> adresinden alındı
- Tan, A. (2009). *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş.
- Tuncay, M. (2009). *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*. İstanbul : İletişim.
- TÜİK. (2021). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021*. TÜİK.
- Van Deth, J., & Scarbrough, E. (1995). *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*. SETA.
- Yıldız, M. M. (2014, Aralık). Gençlik ve Siyasal Katılım: Dicle Üniversitesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, M. M. (2022). Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.